

Vasas Tamás

Concha Győző munkásságának recepciója az Osztrák–Magyar Monarchia és az első világháború időszakában

Világosan látható, hogy a Concha-életmű elemzése szempontjából releváns, értékelendő monarchia kori szekunder szakirodalmi művek egyik fókuszpontja az a tudományos reflexió, amelyet leginkább a *Politika*, valamint az *Újkori alkotmányok* váltott ki az állam- és jogtudományok hazai művelőinek érdeklődési körében. Az észrevételek nemcsak stilisztikai, hanem tartalmi értelemben is túllépnek a pusztán szakmai méltatáson vagy éppen erős hangvételi kritikán. Concha fő művei megjelenésüktől kezdve visszatérően tükrözik a recepció vizsgálatához hasznos, részletesebb elemzést igénylő összefüggéseket. Ezekkel közelebb kerülhetünk a tudományos értelmezési szintekre bontható rendszerezés megértéséhez és helyes megítéléséhez.

1. Vélemények a Politikáról

1. 1. A Lechner-féle kritika

1894-ben Lechner László bölcséleti doktor, történész az *Athenaeum* folyóiratban a *Politika* alkotmánytani kötetéről úgy ír,¹ mint olyan munkáról, mely az „országglás” jelenségét vizsgálja ugyan, de nem nyújt gyakorlati politikatudományi segítséget az „országglás” tevékenységét folytatóknak. Ebben az értelmezésben Lechnernek a fogalom és annak jelentésbeli tartományára vonatkozó kritikája azon a megállapításon alapul, miszerint a *Politika* az uralkodás és kormányzás tevékenységét folytató hatalmi entitásoknak, a törvényhozó és végrehajtó hatalmi szerveknek nem szolgáltat pragmatikus értelemben hasznosítható tanácsokat. Ebből adódóan a mű címét is kifogásolja. Hasonló megállapítással találkozunk a folyóirat egy évvel későbbi számában megjelent elemző – szerző említése nélküli – tanulmányban.² A bírálat alapja az a vélekedés, hogy a *Politika* a nemzeti élet társadalmi valóságának, rendszert képző elemeinek kölcsönhatási rendszerét, a nemzetet alkotó közösség egyéni alanyainak kapcsolati struktúráját vizsgálja, de hiányzik belőle a konkrét politikatudományi konklúzió. Lechner álláspontja egy olyan kritikai hozzáállás következménye, amely alapvetően a mű címválasztásához kapcsolódó szubjektív elvárásoknak alárendelt elképzelésen alapul, miszerint az olvasó igényeit lehetőleg kielégítve, mondhatni, politikai

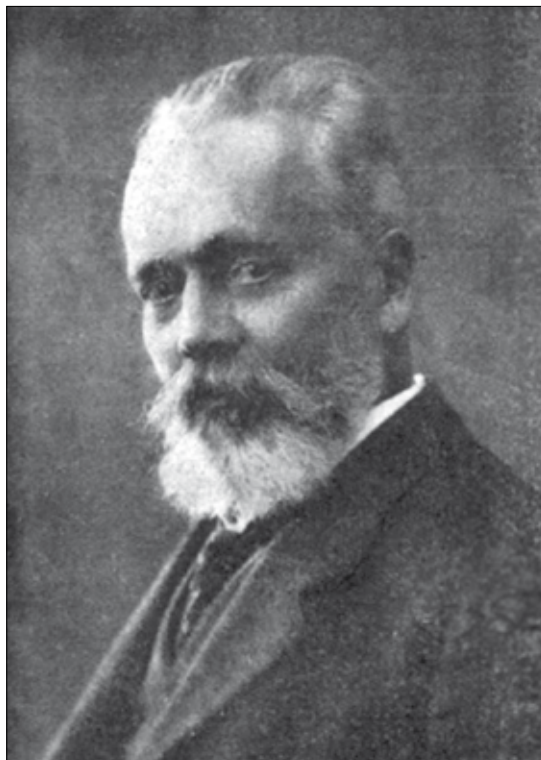
kézikönyvet vesz majd a kezébe Concha *Politikájának* tanulmányozásakor. Ellentmondásos érvelésnek tűnik az a megállapítása, hogy az államtudomány bölcséleti reflexiókra hagyatkozik, például egy olyan – az „országgláshoz” kapcsolódó – összefüggés-sorozat törvényszerűségeinek feltárásakor, miközben annak „haszna” éppen a gyakorlati politikai életben teljesedik ki. Ez egyfajta utilitarista szemléletmód perspektívájából igaz lehet, mivel valóban az adja a politikatudomány pragmatikus értelemben vett hasznosságát, hogy a politika aktuális, gyakorlati művelőinek biztosít hasznos támpontokat. A vizsgált észrevétel és kritika forrása abból a fentebb már említett szubjektív hozzáállásból származik, ami egyébként általánosan jellemző a monarchia kori Concha-recepció szemléletmódjára. A megközelítés lényege, hogy a tételes állam- és jogtudományi szempontoknak megfelelően törekszik vizsgálni Concha írásait, háttérbe szorítva az általános bölcséleti, államelméleti, politikai, filozófiai értelmezés irányvonalait. Irodalmi stílusú, bölcséleti, absztrakt elmélkedésként lényegében elhibázott, hasznavehetetlen alkotásnak tekinti Lechner a *Politikát*, így véleménye szerint nem tartozhat a politikai publicisztika tudományos világába. Egyúttal a kritika elhibázottsága is a mű egyfajta félreértelmezése, ami a szöveg alapján számunkra is egyértelmű, hogy Concha nem aspirál ilyen gyakorlatias politikai publicisztikai műjelzők elérésére. A szerző bölcséleti kategóriák mentén tanulmányozza az államot és annak társadalmi tényezőit érintő kérdéseket, írása nem egyfajta modern „királytűkör”, politikai tanácsgyűjtemény, hiába fogalmaz meg ilyen elvárást a Lechner-féle kritika.

Úgy vélem, ennek az értelmezési diszharmonianak részben továbbra is a korszellemre jellemző tudományos megközelítési mód az oka, pontosabban az, hogy a *Politika* megjelenésekor nem az állambölcséleti jellemzők szerinti értelmezést várják egy jogtudós értekezésétől, hanem gyakorlati, pragmatikus szempontok szerinti állambírálatot. Ez abból is következik, hogy maga az államelmélet nem tekinthető még rendszerező, a későbbiekben kanonizált módon művelt diszciplínának. Részben éppen emiatt inkább érdeme Conchának, mint mulasztása, hogy mégis sikerült állambölcséleti és politikai filozófiai tételeknek megfelelő hozzáállással, egyedülálló tanulságokkal és megállapításokkal rendelkező művet alkotnia az államtudományról. Tette ezt abban a szellemi közegben, amely a tudományos teljesítményt ily módon ellentmondásos értelmezési dimenziók keretében fogadta. Nem véletlen, hogy Lechner negatív jelzőknek szánva használja az „esztétikai” és „művészeti” kifejezéseket a *Politika* és az ahhoz hasonló művek minősítésére, melyek álláspontja szerint a tudományos jelleg alapvető kritériumait sem éri el.³

1. 2. Pekár Károly recenziója

Az *Athenaeum*ban egy évvel később megjelent, Pekár Károly által jegyzett recenzió a *Politikáról*⁵ nem vonja kétségbe Concha érdemeit az állam- és politikatudományi irodalomban. Az írás a művet tekinti sajnálatosan elhibázott kísérlet eredményének. Ahogy korábban is utaltam rá,

a Lechner-féle bírálathoz alapja is az, hogy hiányolja a mű valódi politikatudományi jellegét és ilyen módon való hasznosíthatóságát. A bíráló írója terjedelme és részletessége szempontjából méltatja a *Politikát*, még Kautz Gyula „politikatudományi kézikönyvéhez”⁶ viszonyítva is „hosszúsága” alapján azt meghaladó munkaként értékeli. Tartalmi szempontból, főleg a szerzői kreativitásból származó eredetiség vonatkozásában Kautz művét felülmúló munkaként tekint rá, ehhez például részletesen összehasonlítja Kautz és Concha írásainak bibliográfiai sajátosságait és a szerzők idézési, hivatkozási módszerét. A kifogások rendszere azonban továbbra is arra a körülményre épül, hogy csak bölcseleti, filozófiai írásként értékelhető a *Politika*, nem pedig politikatudományi műként. Álláspontom szerint erősen vitatható, hogy elválasztható-e a politikatudomány az általános bölcselettől mint rendszeres filozófiától. A probléma lényege, úgy tűnik, valóban az a módszertani megközelítés, amely nem hajlandó számot vetni annak eshetőségével, hogy ezek a tudományágak az értékelés során dialektikus viszonyba kerülnek egymással. Itt feltehetően szintén a korszellem tudományos sajátosságaival állunk szemben. Miután a

Concha Győző⁴

bölcseleti irányultság és elemzési módszer ebben a témakörben idegen a cikk szerzője számára, kétségesnek tartja azt is, hogy Concha az „országjáról” és a politikáról való értekezése során tisztában van-e ezeknek a fogalmaknak a tényleges jelentésével, és képes-e valódi, érthető magyarázattal szolgálni az értelmezésükhöz.

A zavar egyik alapvető oka, hogy a szerző Concha meghatározásaiban az államnak a nemzettel való megfeleltetését véli felfedezni, mely egy hibás olvasat eredménye. Bokor József fejtegetéseire hivatkozva, az állam és a nép azonosításának veszélyességére találunk e helyen utalást.⁷ Egy 1886-os írásában Bokor valóban Pulszky Ágostnak az ismert államfogalmán keresztül⁸ kockázatos összekapcsolást vél felfedezni az államnak a társadalmával való megfeleltetésben mint néppel való azonosításban. A probléma az, hogy Bokor meglátása eleve egy félreértésen alapul. Pulszky az állam keletkezését valóban a társadalom uralkodó arculatának megszületésében látja, ami Bokor szerint a terror lehetőségének az elfogadása, melyben a jog erkölcsi értéke elsilányul.⁹ Pulszky gondolatainak Bokor általi értelmezése téves okfejtésen alapul. Pulszky a társadalomnak mint általa egyben fejlődési folyamatnak is tekintett alakulatnak az állammá formálódásában éppen a jog megtalálását, az állami életben való jogérvényesítésnek a közakarat szintjén történő megvalósulását mint a

társadalom egy magasabb állapotú szintjének az elérését látja. Ezáltal Pulszky gondolkodásában a jog erkölcsi ereje inkább felerősödik, nem pedig gyengül, utat nyitva az önkény potenciális megjelenése felé.

Visszatérve a kritikára, az állam személyiségként való értelmezését sem tudja Pekár politikatudományi orientációként elfogadni, így Concha részéről az államfogalom tisztázását is megoldatlanul hagyott próbálkozásként kezeli. A szuverenitási formák, valamint az államhatalmi alakulatok történetéről írt részeket a szerző méltatja, de alapvetően hibásnak tartja, hogy a hosszú jegyzetekben nem a politikára vonatkozó tudományos megállapítások, hanem a szerző egyéni, értelmezési szempontból nehezen befogadható bölcseletkései találhatók. Végző konzekvenciájában ez az írás olyan következtetésre jut, amit Concha munkáiban legtöbbször éppen elmentésnek látnak, ahogy az majd egy későbbi korszakban, leginkább a két világháború közötti időszak elemzésében látható. A kortárs szerzők megállapítása szerint a különböző külföldi hatások nem alakították át Concha gondolkodását a hazai tudományos és politikai összefüggések figyelembevételétől eltávolodó szemléletté. Ezzel szemben a

külföldi viszonyok helyes alkalmazását valószínűsította meg a hazai adottságok feltárása, szakszerű értelmezése érdekében. A cikk szerzőjének említett végkövetkeztetése ezzel szemben az, hogy a *Politika* olvasójának szánt bölcseleti érvelésben Concha elvesztett a német hatások rendszerében, társadalomvizsgálata pedig nem politika, hanem általános filozófia. Ugyanakkor nem tudatosult benne – ahogy ez kritikájából is nyilvánvaló –, hogy amikor Concha az államformákat elemzi, nem az államhatalom fogalmában való feloldódásig jut el. A *Politika* tematikai rendszerezésének egyik alapja éppen az, hogy érthető legyen, miért és hogyan válik el egymástól az államforma és az a formáció, amelyet Concha „államhatalomnak” nevez.

Az *Athenaeum* 1895-ös, *Politikát* elemző cikkében¹⁰ kifejezetten egy olyan recepcióval találkozunk, amelyben Concha művének olvasatát alárendelik egy előre kidolgozott tudományos elvárásnak, ez pedig félrevezeti a megértésre törekvő olvasót. Ismét az értelmezési szempontok sokaságával, valamint azoknak a különböző eredményeket teremtő sajátos jellegével szembesülünk. Abban az esetben, ha valóban politikai lexikonként tekintenénk Concha alapművére, itt szinte minden sor helyénvaló megállapításokat tartalmazna. Concha írása azonban nem a politika pragmatikus, aprópénzre váltható, köznapi, gyakorlati jellemzőit vizsgálja, hanem a politikai filozó-

fia eszmerendszerében értékeli az államot, annak ideálját, társadalmát, hatalmi aspektusait. Nem lenne értelme annak a vitának, hogy egy olyan mű, amely az állam életét szándékozik bemutatni, és ezen a téren kíván érthető magyarázatokat nyújtani, nem rugaszkodhat el a társadalmi állapotoktól. A társadalom léte az államban nem tekinthető olyan pozitivistá szemléletű körülménynek, ahogy arra már Weber és Durkheim is rámutatott, amelyet kizárólag természet-tudományos eredetű, empirikus úton belátható törvényszerűségek mentén lehet és kell értelmezni. Gondolok itt a „kollektív emlékezet” Durkheim által vizsgált jelenségére.¹¹ Igaz ez a társadalmi életnek és valóságnak egy olyan, már arisztotelészi értelemben is kulcsfontosságú attribútuma esetében, amely politikai mivoltában mutatkozik meg. Az állam politikai gyakorlata az erkölctől nem választható el, erre Concha is rámutat annak fényében, ahogy maga az állam erkölcsi szándékot képvisel önnön immanenciájában. Ugyanakkor az *Athenaeum*-ban olvasható recenzió mélyrehatóan nem foglalkozik az erkölcs kérdéskörével, az erkölcs és a politika viszonyával.

Észre kell vennünk, hogy a *Politikát* vizsgáló interpretációs hozzáállása miatt, valószínűleg nem is tudna helyes következtetéseket levonni az ilyen tartalmú felvetésekkel kapcsolatban. A szerző a recenzióban érzékelteti, hogy bölcséleti alaphelyzetekkel szembeállítva, mégis kifogásolja megjelenésüket, de kérdéses marad, hogy pontosan miért. Következésképpen kitart álláspontja mellett, miszerint elvárásai alapján egy absztrakcióktól mentes politikatudományi művet kellene, hogy olvasson, ha már a mű címe ezt sugallja számára, ezért kifogásolja magát a címválasztást, mivel a szerzőt éppen az tévesztette meg.

1. 3. Polner Ödön értékelése

A *Politika* II. kötetét, annak közigazgatástani részét elemzi Polner Ödön, korának neves közjogásza egy 1906-os ismertető cikkében.¹² Fontos megjegyezni az írás kapcsán, hogy a recenzióval szemben ez az értékelés észrevehető elismerést jelez. Kifejezetten a mű előnyeként értékeli Concha bölcséleti, filozófiai irányultságú tudományos módszerét, amellyel korábban már az alkotmánytani kötetben vizsgálta az állam általános politikai életét, működésének specifikumait, jellegzetességeit. Polner szerint a *Politika* közigazgatástannal szóló kötetének „szerzői személye” kifejezetten kedvező képet mutat a témáról az olvasó számára. Bár ez a vélemény ugyanúgy tekinthető

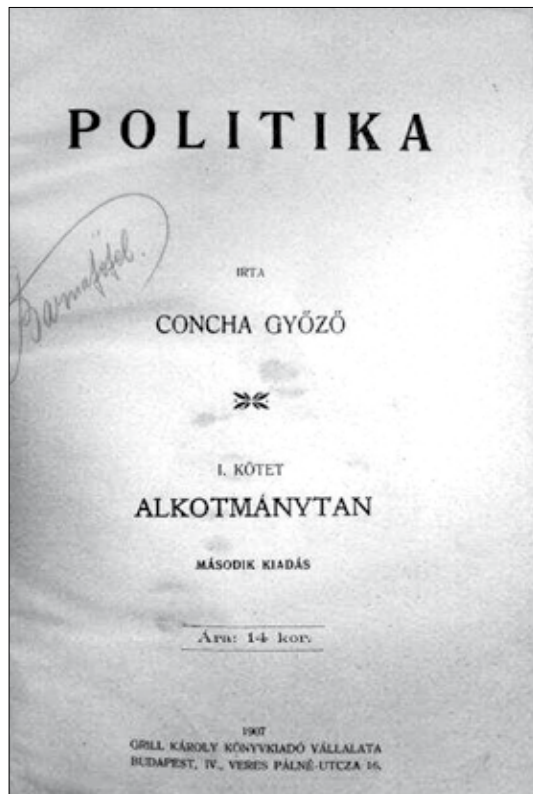
előzetes állásfoglalásnak, véleményezési elfogultságnak, mint ahogy azzal lényegében Lechner esetében is találkozunk. Összességében jól láthatjuk, hogy a prekoncepciók milyen módon alakíthatják és befolyásolhatják a recepció értelmezését különböző ellentétes irányok szerint.

Polner mélyrehatóan vizsgálta az osztrák és a magyar közjog viszonyrendszerét, kapcsolati sajátosságait, valamint az államelmélet terén is jelentős kutatásokat végzett.¹³ Így kifejezetten hozzáértőként értékeli a *Politikát*. Polner szerint Concha filozófiai szemléletmódja az állam, valamint közigazgatása témakörében kategorikusan kizárja, hogy a *Politika* könnyen befogadható olvasmány legyen. Helyesen említi, hogy a második, vagyis a közigazgatást elemző kötet jóval kevesebb filozófiai, bölcséleti alapú fejtegetést tartalmaz, mint az első, mégis, ahol lehetséges, Concha nem mellőzi ennek a tudományos szempontrendszernek az alkalmazását. Gondol itt főként a kötet érdemi szövegrészeihez tartozó „kisbetűs” jegyzetekre. Polner személyes életútjának fontos eleme az a Concha-recepció aspektusából jelentős tény, hogy az 1930-as

években hosszabb időt töltött nyugat-európai államokban, így láthatóan magas szintű rálátással rendelkezett azokra a nemzetközi vizsgálódásokra, melyeket Concha leginkább az *Újkori alkotmányokban* foglal össze és rendszerez.

A bölcséleti rendszerű elemzési megközelítéssel kapcsolatos megjegyzései mellett, a mű magas színvonalát biztosító értékeként utal a közigazgatástani kötet jellegzetességére, amely a kidolgozott, alapos, éles jogász elmére valló analízisben, megkülönböztetésekben, pontos, rendszerező fogalmi megállapításokban rejlik. Lényegében Lechnernek a *Politika* első, alkotmánytani kötetéről írt megállapításainak cáfolatával találkozunk, mely szerint Concha főműve használhatatlan tudományos kézikönyvként, szakkönyvként. Ezzel ellentétes álláspontot fejt ki Polner, amikor alaposan felépített, jogdogmatikai tényezőket is számos esetben előtérbe helyező szövegnek tekintti a *Politikát*. Polner a közigazgatás jelenségének széles körű ismeretekből táplálkozó analízisét a szerző általános államtudományi és jogi tájékozottságának leghasznosabb érvényesítéseként értékeli.

A közigazgatás funkciók szerinti elemzésében különösen jelentősnek tekinti Polner a gyakorlati hasznosíthatóság megjelenését. A közigazgatás funkcionalista szemléletű elemzésén (feladatokra, működésre és szervezetre irányuló vizsgálat) túl kiemeli azt a gyakorlati aspektusból jelentős elemet, amely a közigazgatási funkció feletti per rendszerét és rendeltetését vizsgálja. Polner szerint

az értekezésnek ez a része lényegében már eljárásjogi, perrendtartási kérdéskört vizsgál, mely nem tartozik a közigazgatás témakörébe. Egyetért a hatásköri viták vonatkozásában Concha megállapításával, miszerint a bíróságoknak maguknak kell saját hatáskörüket rendezniük és tisztázniuk, így a hatásköri háttérű közjogi vita rendezésére indokolatlan és nem utolsósorban jogszerűtlen lenne egy harmadik igazságszolgáltatási szerv bevonása.¹⁴ A mű egyik legkiemelkedőbb részének tekinti a közigazgatási centralizáció kérdéskörével foglalkozó fejezetet, és elfogadja Conchának azt az álláspontját, hogy a közigazgatás egységes vezetési rendszerén belül tarthatatlan a kinevezett tisztségviselők ellenőrzési rendszerét az önkormányzat fogalmiságával egységes jelenségként kezelni.¹⁵

Polner a könyv külön értékének tekinti azt a fejezetet, amely a közigazgatási jognak mint jogszabályok rendszeréből álló jogágnak, államigazgatási struktúrának a sajátosságait és a közigazgatástannak mint tudományos diszciplínának az egyedi tulajdonságait veti össze, illetve a kettő gyakorlati értelemben vizsgálható kapcsolatát tárgyalja. Hosszasan elemzi a *Politikának* a rendőri igazgatás sajátosságaira vonatkozó rendszerezését is, ami véleménye szerint a jogrend érvényesülési alapelveinek kiemelt jelentőségű területe, mely, mint korlát, a rendőri intézkedések típusai köréhez tartozik.

1. 4. Balogh Artúr véleménye

Lechner nézeteivel ellentétes véleményt olvashatunk Concha közigazgatástani értekezéseivel összefüggésben Balogh Arthur [Artúr] jogász, egyetemi tanár írásában.¹⁶ Balogh egyetért Polner álláspontjával, miszerint a *Politika* ezen fejezeteit tartalmazó kötet bővelkedik a joggyakorlati szempontok alapján hasznosítható fejtegetésekkel az állam közigazgatási tevékenységére vonatkozóan. Balogh véleménye szerint is az első, alkotmánytani részhez képest kevésbé bölcséleti alapú munka a második kötet. Megjegyzendő, Balogh jogi tanulmányait Kolozsváron végezte, ott, ahol Concha húsz éven keresztül, egészen 1892-ig a közjogtudomány egyetemi oktatója volt. Neves ismerője, művelője volt a nemzetiségi, kisebbségi jogok szakterületének, különösen az erdélyi magyarság jogi státuszával kapcsolatos kérdéskörnek,¹⁷ emellett mind az alkotmány- és közigazgatástan, valamint a politika- és államelmélet hazai művelői között is rangos elméleti szakemberként tartja számon a 19–20. századi magyar jogtörténet.

Írásában megállapítja – kiemelve ezzel a *Politika* jogdogmatikai, illetve bölcséleti és politikai filozófiai jelentőségét –, hogy az első hazai, rendszerezett közigazgatástani műnek tekinthető az 1905-ben megjelent könyv. Feltételezhetően a Lechner-féle álláspontok kritikáját szándékozik megfogalmazni azzal a megállapításával, hogy valóban kevesebb filozófiai-bölcséleti alapú magyarázat és érvelés található a második kötetben. Véleménye szerint a könyv első, alkotmánytani témájú egységét sem lehet a nagy terjedelmű szöveg elvont, nehezen értelmezhető részének tekinteni, ami a recepció folyamatában is láthatóan egyre nagyobb vitákat generáló szellemi alkotásként kerül

a szakmai figyelem látókörébe. Balogh álláspontja szerint ebben az esetben – a *Politika* alapvetően bölcséleti jellegű fejtegetéseinek a vizsgálatánál – mint politikai filozófiai tartalommal, a mű egyik egyedi sajátosságával szembe-sülünk. Az állam életében zajló alapvető politikai és társadalmi jelenségek megértése a befogadó részéről magasabb szintű, elmélyült olvasói hozzáállást igényel, állítja Balogh. Korábban Polner is utalt már arra, hogy a *Politika* nehéz értelmezhetőségét nem lehet kizárólag Concha hibájának, esetleges mulasztásának tekinteni. Célszerűbb elfogadni, hogy a „felhasználót” elmélyült, absztrakt elmélkedésre hívja a szerző annak érdekében, hogy az írás tárgya minél világosabbá válhasson számára.¹⁸ Balogh vélelme szerint a második kötet jóval nagyobb népszerűséget érhet el, mivel az témájából eredően gyakorlatiasabb irányultságú. Nem az állam ideális, eszmei jellegével, valósága magyarázhatóságának általános elméletével, hanem cselekvő arculatával, a közigazgatásnak mint egy modern politikai közösségnek a legéletszerűbb, leginkább empirikus karakterével foglalkozik.

Balogh cikkében is központi jelentőségű a *Politika* közigazgatástani fejezetében Conchának az alkotmány gyakorlati érvényesülésére vonatkozó megállapítása, mely szerint: „minden nemzet alkotmánya annyit ér, amennyit közigazgatása megvalósítani bír”.¹⁹ Helytállóan találok Balogh véleményét arról az elképzelésről, hogy a közigazgatás – ez Concha értelmezésében nem más, mint az állam cselekvése – által meg nem valósított államcélok csak „ábrándok” maradnak. Az illúziók megrekednek az eszmei szintű képzetek rendszerében mint ténylegesen meg nem valósult elvi gondolatok, ideák. A fenomenológiai alapkapcsolat álláspontom szerint itt válik érzékelhetővé Concha alkotmánytani és közigazgatástani bölcselete között.

A recenzió szerzője a mű külön érdemének tekinti a széles körű nemzetközi közigazgatási ismeretekből származó megállapításokon túl azt, hogy a hazai közjogi irodalom vonatkozásában Concha egészen új megvilágításba helyez klasszikus közigazgatási kérdéseket, mint például a rendszertel kapcsolatos centralizáció elméleti problémáját.

A publicisztika világának más területein is látható, hogy a konkrét aktuálpolitikai és szakmai reflexiók kölcsönös jellege hogyan mutatkozik meg Concha szövegeinek rendszerében, talán éppen olyan erővel, amelyet Lechner a korábban említett írásban hiányolt. A recepció szempontjából különös, vegyes megítélésű, részben kifejezetten politikai, részben szakmai természetű vitát generált ifj. gróf Andrassy Gyulának 1905-ben közzétett cikke. Az írás szerint a nem parlamentari kormányzat nem rendelkezik a törvényesség erejével.²⁰ A *Budapesti Hírlapban* megjelent cikk mind a politika, mind a szaktudomány részéről egyaránt jelentős érdeklődést váltott ki. Andrassy az Országgyűlés uralkodó általi feloszlatása és „elnapolása” ügyében véleményezte az intézkedés jogszerűségét és megvédte azt, döntésében támogatva a királyt. Rendkívüli helyzetben alkalmazott, rendkívüli eljárásnak tekintett a feloszlatásra. A parlamenti kormányzás elveit a jogszokásokban vélte – a megjelentetett szöveg szerint – felfedezni, nem az írott törvényekben. Ezzel az eseménnyel és

témával összefüggésben jelent meg Conchának egy jelentős szakmai polemikát kiváltott írása, melyben a parlamenti kormány és kormányzás jogi jellegét, jogi természetű jelenségként való értékelhetőségét vizsgálta.²¹ A probléma és a körülötte kialakult viták egészen az áprilisi törvényekkel kapcsolatos kérdésekhez nyúlnak vissza, amelyek beiktatták a magyar jogi és politikai köztudatba a parlamenti kormányzás és minisztériumok intézményét. Andrassy szerint az 1848. évi IV. tc. által szentesített kormányzási rendszert volt hivatott helyreállítani annak a kormányzati tárcának az 1867-es rögzítése, amely végül a dualista államrendszer közös ügyeinek fenntartott szabályozása alá került. Concha írása egyfajta óvatosság és határozatlanság vádjával kerül célkeresztbe. A szövegben azonban határozott kijelentéseket találunk arra irányulóan, hogy a parlamentarizmus jogi kérdéskörének hazai viszonylatok közötti problémája leginkább arra vezethető vissza, hogy a magyar kormányzás politikailag nem független minisztériumi rendszer révén működik. Véleményem szerint ez nem tekinthető a határozatlan, világos véleményezést és álláspontot kódósítani, elfedni szándékozó megnyilvánulásnak. Bár Concha sem tagadja, hogy írásával nem a korban uralkodó alkotmányválsággal kapcsolatos véleményeket kívánja befolyásolni, megváltoztatni.

1. 5. Deák Albert kritikája

Egy évvel később Deák Albert (1864–1924) főügyész, jogtudós erős kritika alá veszi Concha említett írását az *Erdélyi Múzeum* periodikában.²² Deáknak a kérdéskörrel kapcsolatos, nemzetközi kitekintést is tartalmazó alapvéleményével részletesebb kifejtésben találkozhatunk a *Pártkormányzat* című cikkében.²³ Az *Erdélyi Múzeumban* megjelent tanulmányban Deák Concha gondolatainak fő problémáját abban látja, hogy a címben feltett kérdésre, miszerint valóban jogi alapú intézményként tekinthetünk-e a hazai parlamentáris kormányzati rendszerre, nem kapunk semmilyen irányú választ. Deák se cáfolatot, se igazolást nem talál ezzel összefüggésben. Úgy látja, hogy ennek egyik alapvető, és nem Concha hibájának tekinthető oka a jog általános fogalmi tisztázatlanságában rejlik.

Álláspontom szerint az, hogy a kor tudományos viszonyai között valóban rendszerezett jogfogalommal funkcionál-e az állam- és jogtudományok világa, például az egyetemi oktatási-tudományos rendszerben, és hogy Concha munkásságában milyen értelmezéssel jelenik meg a jog fogalma, más és külön kérdések. Deák tanulmányában az angol parlamentarizmus fejlődési irányvonalával párhuzamot vonva értékeli a magyar alkotmányos parlamentarizmus fejlődésének jellemzőit.²⁴ Ennek kapcsán kifejti, hogy nem ért egyet a szerzővel, ugyanakkor tisztelti Conchát a *Politika* mély gondolatisága miatt. Deák további megjegyzése, hogy az aktuális politikai kérdéseket felvető cikk tartalmi megállapításai terén nem tud azonosulni Conchával. Végkonklúzióként a parlamentarizmusra vonatkozó megállapításait és eszmerendszerét bölcsességnek, ismétlődő emfázissal „politikai bölcsességnek” nevezi.

2. Vélemények az Újkori alkotmányokról

Concha *Újkori alkotmányok* című műve széles körben elismertségre tett szert a hazai szakmai közegben. A *Politikánál* jóval rövidebb terjedelmű írásában a szerző kísérletet tett a nemzetközi alkotmányosság, különösen az angol történeti alkotmány fejlődésének és államtani sajátosságainak széles körű vizsgálatára.

Pulszky Ágost a *Jogtudományi Közönyben* 1889-ben megjelent recenziójában kifejezetten méltatja a mű angol alkotmánytani fejezetéről írtakat.²⁵ Ennek során fejti ki Pulszky a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott szakmai alkotások minőségére vonatkozó apológiáját. Utal arra a szerinte téves közvélekedésre, hogy az Akadémia kiadványai nem felelnek meg a valódi minőségi szakirodalom kritériumainak. Pulszky nagyra becsüli a könyv szerzőjének munkáját, aki eredeti, világos, alaposan átgondolt következtetéseket von le az angol alkotmány fejlődéséről, valamint annak *status quójáról*. Conchának az angol politikai viszonyok és jogtörténet terén szerzett széles látókörű műveltségét – Pulszky állításának megfelelően – az 1907-es választójogi témájú tanulmánya is alátámasztja. Az írásban az angol választójogi sajátosságairól és megvalósulásáról tesz számos fontos megállapítást. Bár a szabadság mint politikai érték érvényesülésének az előmozdításában Anglia történelmi érdemeket szerzett, ugyanakkor az általános választójogi megteremtésétől a szigetország még távol állt az elmúlt század elején.²⁶ Pulszky komparatistikai szempontból sem tekinti elhanyagolható eredménynek a munka létrejöttét, mellyel az angol alkotmány elemzését tartalmazó kötet az *Újkori alkotmányok* első kötetéhez, a belga és az amerikai alkotmányt bemutató szöveghez viszonyul. Nem tagadja ugyanakkor, hogy jóval könnyebb feladat ezen államok alkotmányos jellemzőinek analízise. Fiatal államok révén, alaptörvényeik „friss” alkotások, pozitívista módon bevezetett jogi rendelkezések, könnyebben átlátható és elemezhető jogi jelenségek, szemben az angol alkotmány fejlődésének ezeréves történetével. A téma hiányos hazai feldolgozottságának jele, hogy a korban rendelkezésre álló szakirodalom mennyisége sem mérhető össze az angol állami és politikai viszonyok jellemzésének irodalmával. Ezen kívül a fellelhető művek a korábban említett fiatal államok egyedi, modern, újdonság erejével ható jogintézményeit vizsgálják.²⁷ Ehhez az észrevételhez köthető Pulszky megállapítása, hogy a belga és az amerikai államokhoz hasonlóan fiatal országok alkotmányai tartalmuk tekintetében valamilyen módon mind kapcsolódnak az angol alkotmány közjogi elméletéhez. Magyarzaturuk úgy vezethető vissza az angol alapjogi dokumentumokra, ahogy azok szintén visszahatnak az utóbbiak értelmezhetőségére. Annyiféle módon kialakult hermeneutikai formulával rendelkezik az angol alkotmány, ahányféleképpen megvalósult az abban található alapjogi szemlélet érvényesítése más, újonnan keletkezett államok alapjogi dekrétumában. Ezzel kapcsolatban Pulszky elfogadja Concha megállapítását és római jogi hivatkozású analó-

giáját, miszerint a 19. századi angol közjog jelentőségében olyan hatásrendszerrel bíró dinamikus jelensége a jogtudománynak, amellyel a polgári jog területén valaha a római jog rendszere bírt. Úgy tekint Concha értelmezésére, hogy az helytálló viszonyulási szempontok alapján teszi érthetővé az angol jogrendszerben az alkotmányosság és politika olyan találkozási metszetét, ahol azok sajátos összekapcsolódásban, kölcsönhatási rendszerben működnek. A jog és erkölcs egyedi viszonyrendszerének közjogi vetülete az angol alkotmány, ahol a jog a társadalom életében metrikus valóságként érvényesül, ellenben a politikai jelenségek nem vezethetőek vissza lebontható, abszolút érvényű teoretikai elemekre. Az angol államban a jog társadalmi megállapodások, szokások érvényre jutása, míg a politika eredő mivoltában fellelhető jellegét mutatja ezeknek a társadalmi megállapodásoknak. Pulszky a munka módszertani jellegzetességeként érdemnek tekinti a gondos, alapos előadásmódot, a már említett világos nyelvezetet, amely nem enged a szubjektív szemléletnek, megőrzi az objektív, tudományos tárgyilagosságot. Azt a látszólag valószínűsíthető, de tényszerűségként nem állítható hasonlóságot sem engedi az olvasó gondolataiban kialakulni, amely az angol és a hazai közjogi és politikai viszonyok között feltételezhető. A későbbi recepció szempontjából sem jelentéktelen aspektus ez, mivel a második világháború idején is fellelhető hazánkban olyan irányú történelemtudományi vizsgálódás, amely párhuzamot feltételez a középkori angol és magyar alkotmányfejlődés között.²⁸ Händel Béla történész 1942-ben tényként állapítja meg,²⁹ hogy a korban valóban elterjedté vált a lehetséges párhuzamok vizsgálata. Ezzel együtt sem lehet eltekinteni attól, hogy a 13. századi Angliában még nem léteznek explicit alkotmányos jogi intézmények és elméletek, így e téren a párhuzamok kutatása szükségtelen.³⁰

Pulszky véleménye szerint Concha szakmai alaposságának háttérében az a helyes tematikai felosztás áll – az *Újkori alkotmányok* módszertani érdeméért –, amely a különböző jogterületek, jogintézmények érvényesülésé-

nek ismertetését a szuverenitás alapintézményének angol viszonyok szerinti értelmezésére vezeti vissza. Pulszky számára a mű leggyengébb pontja az angol vallásszabadság intézményének bemutatásáról szóló rész. Ennek említéséből arra következtethetünk, hogy az alapvetően elismerő hangvételű recenzió mégsem Pulszky Concha iránti szélsőségesen pozitív elfogultságának a gyanúját erősíti. Ugyanakkor egy részben mentséggént értékelhető megjegyzést is tesz a szerző, mely szerint az angol világban az egyéni kezdeményezések gyakorisága olyan különleges és nagy horderejű jelenség, amelyből könnyen következhet a téma bemutatásának és jellemzésének a nehézsége.

Pulszky és Concha személye, tevékenysége között a párhuzam több tekintetben fennáll. Egyik ilyen jellemző, hogy mindkettőjük munkásságát erős kritika érte saját korában. Hasonlóan erélyes bírálatokban részesítették publikációikat, így egyszerre kerültek a szakmailag bírált magyar állambölcseleti tudósok csoportjába. Szakmai viták ugyanakkor kettejük között is előfordultak, ahogy az azal jellemzően napjaink Concha-recepciója foglalkozott.³¹ Mégis, a személyük között fennálló kapcsolat alapja, a szakmai nézeteltérések ellenére, a kölcsönös tisztelet és elismerés volt. Erről tanúskodik a *Századok* folyóiratban 1906-ban megjelent közlés az emlékbeszédről.³²

1877-ben Pulszky Conchának a közigazgatási bíráskodási elméletét ismertető művét vizsgálja,³³ és egyedi jellegzetességeként emeli ki, hogy Concha tartózkodik a különböző nézetek tekintélyen alapuló igazolási szándékától. Helyette önálló gondolkodásra és a témakörrel kapcsolatban egyéni gondolatok kialakítására készíti olvasóját, ahogy esetében ezt Szűcs Jenő szintén hangsúlyozta.³⁴ Pulszky felveti, hogy Concha talán túl szigorú az „államférfiúi felfogás irányában.” Úgy véli, fennállhat a veszély, hogy az igazságszolgáltatás és a közigazgatás hatalmi letéteményesei is ki vannak téve a kísértésnek hatáskörük átlépésére. Megfogalmazása szerint „minden hatalom természetszerűleg feltétlenül törekszik magát kinőni.”³⁵

VASAS, TAMÁS

Rezeption des Werkes von Győző Concha in der Zeit der Österreichisch-Ungarischen Monarchie und des Ersten Weltkriegs

(Zusammenfassung)

In der Zeit zwischen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie und dem Ersten Weltkrieg konzentrierte sich die Rezeption von Concha auf die Bewertung von Politik und Verfassungen der Neuzeit. Im Zusammenhang mit dem Verfassungsband Politik war neben zahlreichen Danksagungen eine typische kritische Bemerkung, dass es abweichend der Titel des umfangreichen Werks bietet keine praktischen Ratschläge für die Regierungsbeteiligten an. Concha äußerte seine Gedanken nicht zu diesem Zweck, sondern zeichnet entlang philosophischer Kategorien einzigartige Lehren über das Phänomen der Verstaatlichung, das Wesen des Staates, auf. Die Rezeption des adminis-

trativen Teils der Arbeit war viel einheitlicher. Viele bezeichnen es als die erste systematische Verwaltungsarbeit. Analysten schätzen das Werk mit dem Titel *Modern Constitutions* als qualitativ hochwertige Studie und Beschreibung der Entwicklung und politischen Merkmale der internationalen Verfassung, insbesondere der englischen historischen Verfassung. Sie betonen, dass sie nicht versuchen, ausländische ideologische Trends in Ungarn zu übertragen, sondern das Thema nach den Bedürfnissen der historischen Geschichte der inländischen Rechtsentwicklung analysieren, indem sie eine Reihe internationaler Beispiele analysieren.

- ¹ LECHNER László: Concha Győző: Politika I. Alkotmánytan. *Athenaeum*, 1894. 4. sz. 569–571. p.
- ² Sz. n.: *Athenaeum*, 1895. 1. sz. 103–126. p. Érdekesség, hogy az *Athenaeum* folyóirat nem fedi fel a cikk szerzőjének nevét, hiába utal az egy évvel korábban megjelent szám „ízelítőjében” Lechner arra, hogy ezen cikk bevezető gondolatai mentén fejt ki nézeteit.
- ³ E megállapításokhoz fűzi hozzá azt az észrevételt, hogy a mű a tudományosság nemzetközi színvonalának való megfelelés szándékától ugyancsak eltért azáltal, hogy az országlás jelenségét, kiragadvá azt annak egyetemes szemantikai rendszeréből, hazai, magyar „országásként” vizsgálja. Kérdés ugyanakkor, hogy árthat-e egy tudományos vizsgálódás eredményességének a választott nézőpont pozicionális helyzete.
- ⁴ *Az Érdekes Ujság*, 1913. (május 25.) 10. sz. 4. p.
- ⁵ PEKÁR Károly: Concha Győző: Politika I. Alkotmánytan. *Athenaeum*, 1895. 1. sz. 103–126. p.
- ⁶ KAUTZ Gyula: *Politika vagy országászatlan, tekintettel a két művelt világrész államintézményeire és törvényhozására. Rendszeres tan- és kézikönyvül.* Pest, 1862. Heckenast Gusztáv, 524. p.
- ⁷ KAUTZ 1862. 110. p.
- ⁸ PULSZKY Ágost: *A jog és állambölcsészet alaptanai.* Budapest, 1885. Eggenberger, 79. p.
- ⁹ BOKOR József: A társadalom befolyása az államra I. *Magyar Philosophiai Szemle*, 1886. 1. sz. 38. p.
- ¹⁰ PEKÁR 1895. 103–106. p.
- ¹¹ Erről lásd részletesebben K. HORVÁTH Zsolt: Kollektív emlékezet, kollektív képzet, együttes élmény. Egy fogalomvándorlás szociológiai-politikai implikációi: Halbwachs, Durkheim, Mérei. *Magyar Filozófiai Szemle*, 2019. 3.sz. 63–80. p.
- ¹² POLNER Ödön: Concha Győző: Politika II. kötet első fele. Közigazgatásan. *Jogállam*, 1906. 5. sz. 366–375. p.
- ¹³ Lásd példaként POLNER Ödön: *Az államélet néhány főbb kérdése* (Székkfoglaló értekezés). Budapest, 1935. Magyar Tudományos Akadémia, 78. p.
- ¹⁴ A bírói hatáskör és annak önállósága vitatott jellegű kérdéskör volt a korabeli, de már az azt megelőző, 19. századi jogirodalomban. Erről lásd KRENEDITS Ernő: Bírói függetlenség és felügyeleti hatáskör. *Jogtudományi Közlöny*, 1906. 44. sz. 375–377. p.
- ¹⁵ Itt utal Polner arra az úgynevezett Szapáry-féle 1891-es meghíúsult javaslatra, mely a dualizmus korában egyfajta területrendezési reformtervezetként szorgalmazta a közjogi tisztviselői státuszok egységes átalakítását, beleértve a kinevezések és bérezés rendszerének új alapokra helyezését. Erről lásd bővebben LAKOS János: A közigazgatási reform ügye a Szapáry-kormány minisztertanácsa előtt, 1890–1892. *Levéltári Szemle*, 1998. 3. sz. 3–18. p.
- ¹⁶ BALOGH Arthur: Concha Győző közigazgatásana II. kötet első fele. *Jogtudományi Közlöny*, 1906. 14. sz. 117. p.
- ¹⁷ Lásd bővebben BALOGH Arthur: *Erdély nemzetiségi kérdései.* Kolozsvár, 1943. Erdélyi Múzeum-Egyesület, 4–12. p.
- ¹⁸ Polner lakonikus megállapítással utal a *Politika* túlzottan bölcséleti jellegét és stílusát támadó kritikákkal szemben arra a nem vitatható tényezőre, miszerint nem várható el egy tudományos igényességnek megfelelő szándékozó írástól, hogy lektűr-jellegű olvasmány legyen. Erről lásd pontosabban POLNER 1906. 367. p.
- ¹⁹ Az emblemikus mondat, idézet Concha Győző 1905-ös kiadású *Politikája* II. kötetének előszavából származik.
- ²⁰ ANDRÁSSY Gyula: A parlamentarizmus sérelme. *Budapesti Hírlap*, 1905. június 29.
- ²¹ CONCHA Győző: Jogi intézmény-e a parlamenti kormány? *Budapesti Szemle*, 1905. 347. sz. 402–444. p.
- ²² DEÁK Albert: Jogi intézmény-e a parlamenti kormány? Megjegyzések Concha Győzőnek a Budapesti Szemle 1905. decemberi számában megjelent cikkére. *Erdélyi Múzeum*, 1906. 1. sz. 8–32. p.
- ²³ DEÁK Albert: A pártkormányzat. In Uő: *A parlamenti kormányrendszer Magyarországon.* Budapest, 1912. Grill, 24–40. p.
- ²⁴ Ennek egyik oka, hogy Deák nem lát lehetséges párhuzamokat az angol és a magyar alkotmányos fejlődés között. Lásd DEÁK 1906. 13. p.
- ²⁵ PULSZKY Ágost: Concha Győző: Újkori alkotmányok. *Jogtudományi Közlöny*, 1889. 1. sz. 2–3. p.
- ²⁶ CONCHA Győző: *A választójog reformja*, Budapest, 1907. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 23–24. p.
- ²⁷ Lásd példaként BALANYI György: Belgium semlegessége. *Katholikus Szemle*, 1915. 5. sz. 458–473. p.
- ²⁸ Erről példaként lásd FEST Sándor: Párhuzam az angol és magyar alkotmány fejlődése között a XIII. században. *Budapesti Szemle*, 1941. 765. sz. 105–134. p.
- ²⁹ HÁNDEL Béla: Volt-e párhuzam az angol és a magyar alkotmány fejlődése között a középkorban? *Századok*, 1942. 1–3. sz. 123–128. p.
- ³⁰ Händel álláspontjának érdekessége, hogy nem fogadja el a Magna Charta és az Aranybulla hasonlóságát párhuzamként.
- ³¹ Erről lásd példaként EGRESI Katalin: Pulszky Ágost és Concha Győző vitája az államról. *Jog, Állam, Politika*, 2011. Különszám, 225–239. p.
- ³² „Április 30-án összes ülés volt, mely alkalommal Concha Győző rendes tag néhai Pulszky Ágost levelező tagról mondott szép és tartalmas emlékbeszédet. Igazságot szolgáltatott a korán elhunyt nagyméjű jogtudósnak, kit életében meg nem értettek, érdemei szerint nem méltányoltak.” *Századok*, 1906. 5. sz. 477. p.)
- ³³ PULSZKY Ágost: Concha Győző: A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni joghoz való viszonyában. *Jogtudományi Közlöny*, 1877. 17. sz. 135–136. p.
- ³⁴ Szűcs Jenő: Concha Győző. *Miskolci Jogászélet*, 1926. 4. sz. 2–3. p.
- ³⁵ PULSZKY 1877. 136. p.

